

Boekbespreking

H. Harbers, *Sociale wetenschappen en hun speelruimte*. Wolters-Noordhoff, Groningen, 1986, 279 p., f 39,50, ISBN 90 0137 160 4.

Een adequater beschrijvings- en verklaringsmodel te leveren voor de ontwikkeling van de sociale wetenschappen in relatie tot hun maatschappelijke context: dat is de opdracht die Harbers zich in zijn dissertatie gesteld heeft, en die zijn boek voor alle sociale wetenschappers interessant maakt. Van speciaal belang echter is het voor onderwijswetenschappers, vanwege het voorbeeld waaraan Harbers de merites van zijn model demonstreert. Hij behandelt de geschiedenis van de onderwijssociologie in Nederland, gecentreerd rond het roemruchte Talentenproject van Van Heek c.s. En het moet gezegd dat hij dit op een heldere wijze heeft gedaan, waarbij hij een aantal kwesties weet te verduidelijken. In feite geeft hij twee beschrijvingen van dezelfde geschiedenis: een volgens de lijnen van een traditionele 'internalistische' wetenschapsopvatting, en om de superioriteit van zijn eigen model te laten zien een tweede waarin het kansengelijkheidsdebat in een maatschappelijke context wordt geplaatst en de langzame 'verwetenschappelijking' van dit debat centraal staat. Het Talentenproject kwam niet voort uit autonome ontwikkelingen binnen de wetenschap; het is een uitloper van de in de vijftiger jaren ook in het maatschappelijk en politiek verkeer algemeen geaccepteerde meritocratische denkstijl. Wat hier plaatsvindt is, volgens Harbers, nog het best te zien als het wetenschappelijk worden van een in eerste instantie politiek en ideologisch debat. Wat eerst vooral een discussiepunt was in de politiek (vooral in de sociaal-democratische hoek), later aangevuld met wat Harbers beschouwt als normatieve pedagogische overwegingen van bv. Langeveld, wordt nu voorwerp van empirisch wetenschappelijk onderzoek. Deze maatschappelijke context bepaalde ook het succes van het project: de resultaten bevestigden een al bestaande mening – al preciseerden ze die wel, een bijdrage die Harbers als een belangrijk resultaat van wetenschapsbeoefening beschouwt. Na het project viel in de maatschappelijke discussies de algemene ondersteuning van het meritocratisch ideaal weg en werd vervangen door pluriformiteit; maar de wetenschappelijke benadering van zulke vraagstukken via empirisch onderzoek bleef bestaan, zodat kan worden gesproken van een blijvende verwetenschappelijking van het debat.

Dit alles, uitgewerkt met veel details, levert een

interessant stuk geschiedschrijving op. Maar de definitieve geschiedenis van dit belangrijke deel van de onderwijssociologie in Nederland is het niet. En dat leidt tot vraagtekens bij het door Harbers geponeerde model. Dat model, gebaseerd op kennissociologisch werk van Fleck en Elias, ziet wetenschappers als 'esoterische subgroep' van maatschappelijke 'denkcollectieven'. Hun aanpak wordt enerzijds bepaald door 'houdingsbindingen' ofwel methodisch-wetenschappelijke regels, anderzijds door 'stijlbindingen' ofwel de aansluiting bij inhoudelijke 'oer-ideeën' die zij delen met de rest van een maatschappelijk denkcollectief. 'Verwetenschappelijking' duidt dan op de groeiende autonomie van de groep wetenschappers, zonder dat de 'stijlbindingen' ooit geheel worden losgelaten, en terwijl tegelijkertijd de maatschappelijke bruikbaarheid van de resultaten toeneemt. (Terwille van de korthedigheid laat ik een aantal aspecten van het model weg.)

Nu kent dit model géén theoretisch principe om aan te geven welke ideeën als 'oer-ideeën' beschouwd kunnen worden die echt aan de basis liggen van een bepaalde denkstijl die ook een wetenschappelijke richting (zoiets als een paradigma?) kan dragen. Harbers meent dat 'meritocratie' zo'n oer-idee is, omdat hij het empirisch als legitimerend beginsel aantreft. Het zou echter de moeite waard zijn te onderzoeken in hoeverre de aangetroffen consensus op dit punt slechts een schijnconsensus is geweest, waarbij de deelnemers aan deze 'denkstijl' zelf niet of nauwelijks beseften dat ze weliswaar dezelfde woorden gebruikten, maar daarmee geheel verschillende zaken bedoelden. Ook 'vrijheid' en 'gelijkheid' kunnen in het debat over onderwijskansen niet als oer-ideeën worden beschouwd (p. 93): het zijn op zich lege termen die hun betekenis pas in een context krijgen. Die zaken zouden dan nauw verwant kunnen zijn aan andere 'oer-ideeën' over onderwijs, die al eeuwen in de discussies een rol spelen: onderwijs als toerusting tot een maatschappelijke taak versus onderwijs als gelegenheid tot zelfontplooiing. Wanneer dit vermoeden juist is, dan is van daaruit het ineenstorten van de consensus in de jaren zeventig beter te begrijpen – en daarin zou dan het Talentenproject in bescheiden mate instrumenteel geweest kunnen zijn, omdat het de deelnemers aan de discussie dwong preciezer te zijn over hun bedoelingen.

Een tweede probleem in het geheel is dat Harbers zijn model nauwelijks heeft toegepast op zijn eigen ideeën over sociale wetenschap. Zijn 'minimale methodologie' maakt geen deel uit van het Fleck-Elias model, maar gaat daaraan vooraf. Dat geeft hem de mogelijkheid om de vraag naar verschillen tussen

wetenschappelijke 'houdingsbindingen', naar de criteria voor wetenschappelijke kennis en de vorm die de relatie tussen theorie en praktijk aanneemt, als een *empirische* kwestie te beschouwen: het gaat om variaties op het thema 'wetenschap' die al dan niet kunnen samenhangen met denkstijlen. (Harbers maakt ook hier geen analyse van *inhoudelijke* samenhangen tussen houding en stijl). Daardoor echter wordt de indruk gewekt, en Harbers gaat daar ook van uit, dat de ten grondslag liggende 'minimale' wetenschapsopvatting zelf niet zou samenhangen met stijlbindingen. Zij wordt gepresenteerd als voortvloeiend uit algemeen geldige principes. Maar kan zoiets wel? Deze wetenschapsopvatting berust in grote lijnen op de figuratiesociologie, waarin uiteindelijk toch (zie de eerder genoemde betekenis van 'verwetenschappelijking') de nadruk ligt op autonome kennisverwerving binnen de wetenschap, op context-onafhankelijkheid'. Er worden ook nadrukkelijk twee forums onderscheiden, een wetenschappelijk en een maatschappelijk. Zo'n opvatting berust wel degelijk op een aantal vooronderstellingen, die toch dichter bij een empirisch-analytische dan bij een interpretatieve vorm van wetenschap lijken te liggen. Misschien is het daardoor dat de geesteswetenschappelijke pedagogiek door Harbers niet als wetenschappelijk wordt gezien in de door hem bedoelde vorm, maar als een 'normatieve theorie voor de opvoeding van kinderen'. Haar optreden was volgens hem een eerste stap

in de verwetenschappelijking van de gelijkheidsdiscussie, maar pas wanneer de empirisch-analytische onderwijssociologie gaat optreden zet die verwetenschappelijking 'echt' in (p.195). Daarmee miskent Harbers de eeuwenlange traditie van dat gelijkheidsdebat, dat weliswaar niet altijd empirisch-analytisch, maar ook niet uitsluitend politiek-ideologisch werd gevoerd. De geschiedenis van de wetenschappelijke pedagogiek begint toch niet in 1950?

Door het kennelijk gebrek aan zelfreflexief vermogen van het model worden dus 'wetenschapsopvattingen' gezien als variaties *binnen* de wetenschap, inplaats van als verschillende opvattingen *over* wetenschap en haar bijdrage aan en verhouding tot praktijk, die zelf weer berusten op oer-ideeën. Dit maakt mij ook wat huiverig voor het einde van het boek, waar als conclusie de 'culturele rol' van wetenschap wordt benadrukt. Ik denk dat die eerder voortkomt uit de premissen dan uit de resultaten van het model.

De pretenties die Harbers heeft met de introductie van zijn model worden dus niet volledig waargemaakt. Niettemin is zijn bijdrage aan de debatten zowel in wetenschapssociologisch als in onderwijs-sociologisch opzicht de moeite waard. Een moeite die overigens niet zo groot is, want het boek is goed en boeiend geschreven.

W. L. Wardekker

Mededelingen

Conferentie OTO-onderzoek

Op 29 oktober 1987 organiseert het IVA (Instituut voor sociaal-wetenschappelijk onderzoek) een conferentie over het OTO-onderzoek. OTO is de afgekorte naam voor het onderzoek dat in het schooljaar 85/86 is gehouden naar de taken en de taakbelasting van leraren. Het is een breed opgezet onderzoek. Aan het onderzoek is meegewerkt door 15000 leraren, 1500 scholen en vele beleidsmatig betrokken personen, instanties en organisaties. Op de conferentie zullen de belangrijkste uitkomsten gepresenteerd, toegelicht en besproken worden, zowel door betrokken IVA-onderzoekers en hun adviseurs als door anderen.

Voor nadere inlichtingen kunt U zich wenden tot mevrouw H. van Diemen, secretariaat IVA, Postbus 90153, 5000 LE Tilburg, tel. 013-662443.

Vijfde symposium International Reading Association

Op 30 oktober 1987 zal de Vlaamse afdeling van de International Reading Association in Antwerpen haar vijfde symposium houden. Het onderwerp van de conferentie is 'Spellingen (toenemende) spellingsmoeilijkheden in lager en secundair onderwijs'.

Nadere inlichtingen zijn verkrijgbaar bij de Stichting A. De Smedt v.z.w., Mechelsbroekstraat 9, 2820 Bonheiden.

Zevende Onderwijs sociologische Conferentie

Op 12 en 13 november 1987 zal onder auspiciën van de Stuurgroep Onderwijs sociologie de Zevende Onderwijs sociologische Conferentie worden gehouden in het conferentie-oord 'De Blijde Werelt' te Lunteren. Het thema is 'Onderwijs en sociale beheersing: maatschappelijke oorzaken en effecten van schoolkenmerken'.

Op de conferentie worden in vijf deelthema's de volgende onderwerpen in relatie tot het conferentie-thema aan de orde gesteld: 1. Het arbeidssysteem; 2. De signatuur van de school; 3. Onderwijsleerprocessen en integratie; 4. Etnische segregatie en integratie; 5. Theoretische en methodologische multilevel problemen.

Plenaire inleidingen over de deelthema's worden o.m. verzorgd door: Prof. dr. J. Billiet (K.U. Leuven), Dr. P. Woods (Open University, Engeland), Dr. M. Stone (Surrey, Engeland), Prof. dr. S. Lindenberg (R.U. Groningen). De conferentievoorzitter is Prof. dr. J. M. G. Leune (Erasmus Universiteit Rotterdam).

Voor nadere informatie en inschrijving wende men zich tot het secretariaat SISWO, t.a.v. P. Vogel of drs. H. Kleijer, Oudezijds Achterbrugwal 128, 1012 DT Amsterdam, tel. 020-240075.

Herfstbijeenkomst Sectie Klinische- en Orthopedagogiek NVO

De sectie klinische- en orthopedagogiek van de NVO houdt op 20 november 1987 haar herfstbijeenkomst in het Jaarbeurscongrescentrum te Utrecht. Het thema van deze studiedag is '(Hoog)begaafdheid: risicofactor in de opvoeding?'.

De studiedag bestaat uit een ochtendgedeelte met een drietal plenaire inleidingen en een middagedeelte met parallel lopend drie workshops.

Nadere inlichtingen zijn verkrijgbaar bij het Bureau van de NVO, Korte Elisabethstraat 11, 3511 JG Utrecht.

Studieconferentie Verlangd onderwijs en scholenplanning

Op 20 november 1987 organiseren de Vereniging voor Onderwijsrecht (VOR) en het Instituut voor Toegepaste Sociale Wetenschappen (ITS) te Nijmegen een studieconferentie over verlangd onderwijs en scholenplanning. Aanleiding hiervoor is de discussie over de juridische mogelijkheden om de voorkeuren van ouders, te meten door middel van enquêtes, te betrekken bij de scholenplanning.

Tijdens de conferentie komen in het ochtendgedeelte de sociaal-wetenschappelijke aspecten van deze 'directe meting' aan de orde; 's middags zullen de juridische implicaties daarvan ter discussie worden gesteld.

De conferentie zal plaatsvinden in een van de gebouwen van de Katholieke Universiteit te Nijmegen.

Inlichtingen kunnen worden verkregen bij het secretariaat, telefoon 080-780111, mevrouw Chérie Bocken.

Subconference on program evaluation

On June 16-17, 1988, a subconference on program evaluation will be held in Leiden. This subconference will be a part of a larger conference on impact assessment, organised by the European Chapter of the International Association for Impact Assessment. The subconference will aim at a wide spectrum of topics within the behavioral as well as the social sciences.

Nadere informatie, ook over het indienen van papers, kan worden verkregen bij: Prof. dr. H.A. Becker en Prof. dr. D. van Kreveld, Vakgroep Planning en Beleid, Rijksuniversiteit Utrecht, Heidelberglaan 1, 3584 CS Utrecht.

Inhoud andere tijdschriften

Pedagogisch Tijdschrift

12e jaargang, nr. 3, 1987

In memoriam mevr. dr. A.M.A.C. van Greevenbroek, door R.C.J. Ruben

De draagwijdte van de zelfontplooiingstendens in de opvoeding: beschrijving en bevraging, door K. Staessens

De ontwikkeling van de sovjetschool in zes decennia, door J. de Reus

Verzuiling, ouders en opvattingen over kwaliteit van onderwijs, door J.A. Cadot en B.M. Versloot
Logisch of psychologisch perspectief? Kanttekening bij Smeyers' 'Opvoeding, een initiatie in vanzelfsprekendheden' door B. Spiecker

Tijdschrift voor Onderwijsresearch

12e jaargang, nr. 3, 1987

Rapportage van Parameters uit het Raschmodel, door Th.J.H.M. Eggen en H. Kelderman

De multiple-choice cloze-toets als algemene taalvaardigheidstoets, door W. Jochems en Fr. Montens

De betekenis van leren: een exploratief onderzoek naar leerconcepties met de semantische differentiaal, door M.G.E. Piarar

Notities en Commentaren

Commentaar op Piarar 'De betekenis van leren', door P.M. Kroonenberg

Semantische structuurkenmerken, cognitieve schemata en aanschouwelijke modellen bij aanvankelijke redactie-opgaven, door L. Verschaffel

Tijdschrift voor Orthopedagogiek

26e jaargang, nr. 6, 1987

De Nijmeegse Gezinsrelatie Test, door K. Welzen, H. Oud, P. Smeets en M. Megens-Bröring

Een activiteitenprogramma voor ernstig verstandelijk gehandicapte bewoonsters, door A.J. Kamerman-Jonger

Afstemming tussen leraar en leerling, door W. van Werkhoven

Ontvangen boeken

Blok, H., *Taal voor alledag. Feiten en meningen over het taalgebruik van LBO- en MAVO-leerlingen in alledaagse situaties* (dissertatie). S.V.O., 's-Gravenhage, 1987.

Boonman, J.H. & J.L. van der Linden (Red.), *Taal, leren en samenwerken in het onderwijs* (Bijdragen ORD'86). Swets & Zeitlinger, Lisse, 1987, f38,85.

Bonsset, H., *Onderwijs in heterogene groepen* (dissertatie). Muusses, Purmerend, 1987, f37,50.

Bouwers, H. & H. van Goor, *Diagnostiek en behandeling van leesproblemen*. Intro, Nijkerk, 1987, f29,90.

Corte, E. de (Red.), *Onderwijsleerprocessen. Bevin- dingen van Leuvens onderwijspsychologisch onderzoek*. Acco, Amersfoort/Leuven, 1986, f43,45.

Dulk, C. den, *Inleiding in de orthodidactiek, zorgver- breeding en remedial teaching* (10e herziene druk). Intro, Nijkerk, 1987, f32,50.

Glebbeck, A. & A. Jonker (Red.), *Het omstreden leerplan. Sociologische beschouwingen rond de in- houd van het onderwijs*. Van Gorcum, Assen, 1987, f27,50.

Jong, M.J. de, *Herkomst, kennis en kansen. Alloch- tone en autochtone leerlingen tijdens de overgang van basis- naar voortgezet onderwijs*. Swets & Zeitlinger, Lisse, 1987, f49,90.

Kemenade, J.A. van (Red.), *Onderwijs: Bestel en beleid 2. Onderwijs en samenleving B*. Wolters- Noordhoff, Groningen, 1987, f69,-.

Kemenade, J.A. van (Red.), *Onderwijs. Bestel en beleid 3. Onderwijs in ontwikkeling*. Wolters- Noordhoff, Groningen, 1987, f75,-.

Knops, U., *Andermans en eigen taal. Een inleiding in de sociale psychologie van de taal*. Wolters- Noordhoff, Groningen, 1987, f35,-.

Lagerwerf, B., *Een leraar van klasse. Een praktisch drieluik over lesgeven*. Swets & Zeitlinger, Lisse, 1987, f24,95.

Mulder, A.J. (Red.), *Invoering basisvorming doorge- licht*. K.P.C. 's-Hertogenbosch, 1987.

Seegers, G.H.J., C.A.J. Aarnoutse, M.J.C. Mom- mers, *Lezen: een taalkundig-psychologische bena- dering*. Zwijsen, Tilburg, 1987, f34,-.

Smedts, W., *De beheersing van de woordvorming. Een sociolinguïstisch onderzoek bij Vlaamse 13- jarigen*. Universitaire Pers Leuven, Leuven, 1986, Frs. 790.

Verstralen, H.H.F.M., *Semantische modellen bij le- ren en probleemoplossen* (dissertatie).